

פרק עשירי: כל התדיר

מערכה רכ. מבוא לדיני הקדימה

שתדיר קודם למקודש, ראה להלן מערכה רל"א). הרש"ש (צ,ב) תמה עליו מן הגמ' בהוריות, ותירץ שאין כוונתה להביא מ"וקדשתו" מקור לכלל "כל המקודש מחברו", אלא כוונתה רק להוכיח מהברייתא "לפתוח ראשון" וכו', שמתן זכות קדימה הוא בגדר קידוש, ולכן הסברה שראוי לכבד יותר את המקודש גורמת להקדימו.

מה נחשב "מקודש מחברו"? במשנה הובאו דוגמאות רבות לכך: כפרה חשובה יותר (דם חטאת לעומת דם עולה); חשיבות מקום מתן הדם וריבוי (חטאת לעומת אשם); ריבוי בהקטרה (אברי עולה לעומת אימורי חטאת); קדשי קדשים לעומת קדשים קלים; קיצור זמן האכילה (תודה לעומת שלמים); תוספת לקרבן, כגון לחם או נסכים; ריבוי מצוות בקרבן, כגון סמיכה ותנופה; אכילה לכהנים דווקא; קדושה מרחם (בכור לעומת מעשר); עדיפות לזבחים על פני עופות, ולמיני דמים על מנחות. על כך כותב רש"י: "כל המקודש מחברו – שיש בו צד ריבוי קדושה ממנו"¹.

כאשר לפנינו שני קרבנות, האחד תדיר והשני מקודש, התלבטה הגמ' כיצד יש לנהוג, ועל כך עיין מערכה רל"א.

ג. כללי קדימה שלא הוזכרו במשנה

בגמ' (צ,א-ב) בתוספתא (פ"י הל' ב-ג) ובירושלמי (הוריות פ"ג ה"ד) נשנו דיני קדימה נוספים: פר קודם לאיל, איל לכבש, וכבש לשעיר. הגמ' מסבירה שהדבר נובע מריבוי הנסכים בפר לעומת האיל ובאיל לעומת הכבש, ואילו הכבש התרבה באליה². כמו כן, קרבן האיש קודם לקרבן האשה (ירושלמי שם, ועיין מערכה רכ"ה). כללים אלו פחות חשובים מן הקודמים, ולכן הבדל בקדושת הקרבן גובר על הבדל במינו³, וכן הבדל במין הקרבן גובר על הבדל בבעליו (ירושלמי שם).

הפרק שלפנינו עוסק ברובו בדינים הקשורים לסדר הקדימות בעבודת המקדש, איזה קרבן יוקרב לפני חברו. הלכות הפרק בנויות על מספר כללים, שיש לברר את מקורם ותוקפם, ומה הדין כאשר קיימת התנגשות ביניהם. כמו כן יש לדון בשאלות מעשיות המתעוררות ממנו.

א. קרבן תדיר קודם לקרבן שתדירותו פחותה

כלל זה מוזכר במשנה הראשונה שבפרק (פ"ט,א), והוא נלמד במשנה ובגמרא מפסוקים בתורה. ה"תדיר" הוא קרבן שהתורה קבעה יום מסוים להבאתו ובתדירות גבוהה יותר, כגון קרבן תמיד לעומת מוסף, מוסף שבת לעומת מוסף ראש חודש, וכדומה. כאשר לקרבן שמובא בתדירות גבוהה יותר אך ללא תאריך קבוע, כגון שלמים בהשוואה לאשם – הרי זה "מצוי" ולא "תדיר", ולדיון האם יש לו עדיפות עיין במערכה הבאה.

ב. קרבן מקודש קודם לקרבן מקודש פחות

כלל זה מופיע במשנה השנייה בפרק (פ"ט,א), ובמשנה ובגמ' כאן לא הובא לו מקור בתורה, אלא רק לאחד מפרטיו, הדין שדם החטאת קודם לדם העולה. אכן, לכלל זה של קדימת החטאת לעולה יש מעמד מיוחד ועדיף משאר כללי הקדימה (ראה מערכה רכ"ב). אולם הגמ' בהוריות (י"ב,ב) מביאה מקור לדין "כל המקודש מחברו", מן הפסוק על הכהנים: "וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב" (ויקרא כא,ח): "וקדשתו – לכל דבר שבקדושה: לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון", ונראה שכוונתה, שכשם שציוותה התורה לכבד את הכהנים – כך גם את שאר הדברים המקודשים.

התוס' יו"ט (במשנה ו) כותב, שאין מקור בתורה לכלל "כל המקודש מחברו" (ולפי זה הסביר את שיטת הרע"ב

1. בתוס' הרא"ש (הוריות י"ב, ד"ה כל המקודש) כתב, שעדיפות דם החטאת על פני דם העולה וכן אברי העולה על פני אברי החטאת – "אין טעם שלהם לא משום תדיר ולא משום מקודש, אלא גזירת הכתוב הוא". אפשר שלדעתו "מקודש" אינו אלא יתרון מהותי בקדושה, כגון קדשי קדשים לעומת קדשים קלים, או קדושה מרחם לעומת קדושת פה, ואילו יתרון מסוים בפרטי ההקרה והאכילה אינו בגדר "מקודש". לפי זה, ההלכות במשנה אינן פירוט לכלל שברישא "כל המקודש מחברו", כפי שפירש רש"י. עוד יתכן, שגם הרא"ש מודה שכל המשנה היא פירוט לכלל שברישא, אבל כוונתו לומר שלגבי עדיפות דם חטאת ואברי עולה יש גזירת הכתוב נוספת, ולכן קדימותם חמורה יותר, ראה מערכה רכ"ב. בגמ' לעיל פ"א, ב נאמר: "כשם שמצוה להקדים עליונים לתחתונים [דם חטאת לדם עולה] – כך מצוה להקדים

2. יתכן שאף זה בכלל "כל המקודש מחברו", וראה להלן בדברי בעל זבח תודה, שזוהי "סברה בעלמא".

3. כן כתב הרמב"ם בהל' תמידין ומוספין ט"ט. הדבר עולה במפורש מהגמ' צ"ב במקרה שהאחד חטאת והשני עולה, ואין הוכחה ממנה לגבי שאר סדרי הקדימה בסוגי הקרבנות. מכל מקום, עצם הדבר שדין זה לא הובא במשנה מלמד על כך שחשיבותו פחותה בהשוואה לאלו שנאמרו בה.

סדר הקדימה בבהמות: פר איל וכבש. סדר הקדימה בסוג הבהמה נקבע על פי ריבוי נסכיה: שלושה עשרונים (כשבעה ליטר) סולת לפר, שני עשרונים לאיל, ועשרון לכבש (השנתות מסומנות בכלי שבתמונה למטה משמאל). יין הנסכים: חצי היין (ששה לוגין, כשני ליטר) לפר, שליש היין (ארבעה לוגין) לאיל, ורבע היין (שלושה לוגין) לכבש. מן הטעם שנתנה הגמרא לקדימה זו מתברר, שגודל הבהמה חסר חשיבות, ורק ריבוי הנסכים, שהוגדר בתורה באופן כמותי ומדויק, גורם להקדמת הבהמה הגדולה יותר.

בדיעבר

בתוספתא (זבחים יג) נאמר: "אימתי? בזמן שבאו כ אחד, אבל הבא ראשון – קרב ראשון, הבא אחרון – קרב אחרון", וכן פוסק הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין (ט,יא). לדעת רש"י (צב ד"ה שלמים של אמש) כלל זה מופיע כבר במשנה, ששלמים שבאו למקדש אתמול יקרבו לפני שלמים שבאו היום, ולפי רבי מאיר – אף לפני חטאת הבאה היום (אך מפרשים אחרים פירשו שהמשנה שם מדברת על סדר הקדימה באכילתם, ולא בהקרבתם, ראה מערכה רכט).

המפרשים דנו בעניין זה על שתי נקודות: א. מה נחשב "הבא ראשון"? ב. האם הלכה זו נאמרה על כל כללי הקדימה, או רק על כלל מסוים?

הפירוש הפשוט, לכאורה, לתוספתא, שלא זו בלבד שאין להמתין בהקרבתו של קרבן מסוים מפני קרבן אחר שטרם הגיע למקדש, שהרי זה פשוט, ואם לא כן – אין לדבר סוף,

אם הוקדם קרבן שראוי היה לאחרו – הדבר אינו מעכב. הגמ' דנה האם כשהחלו להקריב שלא כדין את זה שאינו תדיר ומקודש ראוי להפסיק בעבודתו ולעבור לעשות את התדיר והמקודש. מסקנתה, שיש להמשיך בעבודת זה שאינו תדיר, אלא אם כן נשחטו שניהם (מערכה רכא). יש אומרים שקדימת חטאת לעולה חשובה יותר מקדימת תדיר ומקודש, ובה יש להפסיק בעבודת העולה ולעבור לחטאת (מערכה רכב).

כשקרבן בעדיפות נמוכה הגיע ראשון למקדש

דיני הקדימה שבפרקנו מעוררים את השאלה: האם אדם המביא קרבן פחות מקודש יצטרך להמתין עד שיקריבו את כל הקרבנות המקודשים יותר? ומה הדין כשקרבן בעל קדימות גבוהה הגיע לעזרה לאחר קרבן בעל קדימות נמוכה?

למסכת יומא, מערכה סט, שם הובאו מקורות סותרים לכאורה בדברי חז"ל בעניין זה, ושיטות הראשונים ביישובן.

4. אפילו לגבי חטאת ועולה הבאה עמה דעת רוב הראשונים שהסדר אינו מעכב, וראה מערכה רכב. על קדימת התמיד לשאר הקרבנות עיין שערי היכל

בעניין זה נחלקו אחרונים: בזבח תודה (צ,ב ד"ה האי) סובר שקדימת הראשון נאמרה רק על הדברים שנאמרו בסמוך לו בתוספתא, כמו קדימת פרים לאילים, "שאינם אלא מצד סברא בעלמא", ואינם תדיר או מקודש, וכן משמע בכסף משנה. אולם בחסדי דוד (לתוספתא פ"י ה"ג ופ"ו ה"ג) סובר שהכלל האמור בתוספתא מתייחס לכל דיני הקדימה, ואף אלה שמקורם מן התורה, משום שהכלל "אין מעבירין על המצוות" אף הוא מן התורה. כדעה זו מפורש כבר במאירי (הוריות יג,א: "ודברים אלו כולם" וכו'). בקרן אורה (פט,ט) סובר שיש לחלק בעניין זה: קרבנות שהתורה קבעה להביאם יחד, או שציותה להביא את שניהם ביום אחד (כגון תמיד ומוסף) – יש להביא אותם כסדרם, גם אם הדבר מצריך להמתין לקרבן שטרם הגיע. אולם שני קרבנות שהגיעו למקדש באקראי – הראשון שבהם יקרב, אפילו אם השני תדיר או מקודש.

מפירושו רש"י הנ"ל למשנה אודות קדימת השלמים יוצא ששאלה זו שנויה במחלוקת כבר במשנה, ביחס לשלמים שבאו אתמול לעומת חטאת ואשם שבאו היום: רבי מאיר מעדיף את קרבנות האתמול, ואילו חכמים מעדיפים את הקרבן המקודש יותר שבא היום⁶. אך, כאמור, רוב הראשונים פירשו את המשנה באופן אחר לגמרי.

מערכה רכא. קדימת קרבנות תדירים (פט,א; צא,א)

לכלל זה נזכרת גם קדימת קרבן התמיד, הקרב בכל יום, לקרבן מוסף, שאינו קרב אלא בשבת ומועד. על כך מקשים תוספות (ד"ה כל התדיר) מהאמור במקומות אחרים (פסחים נח,ב; מנחות מט,א; בבא קמא קיא,א): "מנין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר? תלמוד לומר: 'וערך עליה העולה' – עולה ראשונה", ואם כן יש מקור אחר לקדימת התמיד, ומה הצורך בפסוק נוסף? תוס' מתרצים, שהדרשה "העולה – עולה ראשונה" משמשת מקור לכך שהקטרת התמיד קודמת להקטרת כל הקרבנות, ואילו מהכתוב "מלבד עולת הבוקר" למדים ששחיטת התמיד קודמת לשחיטת המוספים.

אחרונים רבים תירצו את הקושיה אחרת, שהחיוב המיוחד להקדים את התמיד לשאר הקרבנות, הנלמד מ"העולה", חמור יותר מהחיוב הכללי הנלמד במשנתנו להקדים את התדיר. חילוק זה משתמע מלשון הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין א,ג): "לפי שאסור להקריב קרבן כלל קודם תמיד של שחר", בניגוד ללשונו (שם ט,ב) על קדימת תדיר:

אלא אפילו אם כבר הגיעו שני הקרבנות למקדש והם עומדים לפנינו – יש להקדים את זה שבא ראשון. טעם הדבר, מפני שכבר נתחייבו הכהנים בהקרבנות של הראשון משעה שבא לעזרה⁵. יתכן טעם נוסף לדבר, שמצד ההלכות שבין אדם לחברו ותקינות סדרי המקדש אין זה ראוי שמי שבא ראשון עם קרבן פחות בחשיבותו יצטרך להמתין לבאים אחריו בגלל שהביאו קרבן חשוב משלו. אולם החזון איש (מנחות סי' לג,יז) מסתפק, שמא כוונת התוספתא רק למקרה שהאחד הגיע והשני עדיין אינו לפנינו, וכך נקט בחזון יחזקאל. נראה שלדעתם יש מקום להוזה-אמינא שנמתין לקרבן אפילו אם אינו לפנינו, כאשר שני הקרבנות קשורים זה לזה, ראה להלן בשם הקרן אורה.

על איזה מכללי הקדימה נאמרו הדברים? משפט זה מופיע בתוספתא כהמשך לפסקה על קדימת פרים לאילים וכבשים, וזוהי הפסקה האחרונה בה בעניין סדרי הקדימה בהקרבה. יש להסתפק, אפוא, האם כלל זה נאמר על כל דיני הפרק, או שמא רק על הכלל האחרון של קדימת מין הקרבן, שהוא כלל בעל חשיבות נמוכה יותר, כאמור. אף הרמב"ם הביא הלכה זו כהמשך לדין קדימת המנחות לדין והיין לשמן, ולא ברור האם כוונתו רק לקדימה מסוג זה, או שבכך סייג את כל דיני הקדימה, שלעולם הראשון קודם.

נאמר במשנה: "כל התדיר מחבירו – קודם את חבירו. התמידין קודמין למוספין, מוספי שבת קודמין למוספי ראש חודש, מוספי ראש חודש קודמין למוספי ראש השנה, שנאמר (במדבר כח,כג): מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה". דין קדימת דבר תדיר לדבר שאינו תדיר, שמקורו במשנתנו, נוהג גם בדינים אחרים שבתורה, כמו תפילות וברכות (ראה לקמן צא,א), ונידון בהרחבה על ידי הפוסקים; אך כדרכנו נתמקד בשאלות הנוגעות להקדמת התדיר בעבודת המקדש. יש לברר מהי גדרה וחומרתה של הקדמה זו.

הקדמת התדיר: האם היא חובה ומתי?

במפרשים קיים דיון במידת החיוב להקדים את התדיר, ונקודת המוצא לו היא בירור מקור הדין בתורה. כמובא לעיל, המשנה דורשת את דין קדימת התדיר מהכתוב "מלבד עולת הבוקר". בין הדוגמאות המופיעות במשנה

5. מקדש דוד סי' ט,א. על פי זה חידש, שהדברים אמורים רק בקרבנות של שני אנשים, מפני שאחריות הכהנים להקריב את הקרבן חלה רק משעת ההגעה לעזרה, ונמצא שהחיוב להקריב את הקרבן הראשון שהגיע חל קודם, אף על פי שאינו תדיר. לעומת זאת בקרבנות של איש אחד החיוב להקדים את התדיר והמקודש מוטל לא רק על הכהנים אלא גם על הבעלים, ומבחינת הבעלים חיוב זה חל עוד לפני ביאתו לעזרה, ולכן יש להקדים את התדיר והמקודש. לפי זה כתב, שבקרבנות ציבור, שגם

הכהנים חייבים בהם, התדיר קודם אף על פי שהגיע מאוחר יותר. 6. עוד יוצא מפירושו למשנה (ד"ה שלמים שבאו אמש וד"ה וחסאת), שקדימת זה שבא אתמול היא דווקא אם גם נשחט היום לפני חברו, אבל אם טרם נשחטו וכעת שניהם עומדים לפנינו – הכל מודים שהמקודש עדיף. אך נקודה זו תלויה במשא ומתן בגמ' שם, ולפי מסקנתה יתכן שהקדימה היא גם כששניהם עומדים לפנינו, חיים או שחוטים (עיין ברש"י צא,א ד"ה הא דיום וד"ה היכי דמי).